

Dagmara Hawryło

Rola przedszkola w procesie kształtowania postaw dzieci

Przedszkole jako zorganizowana placówka wychowująca „posiada szczególnie znaczne kompetencje w kształtowaniu postaw społeczno-moralnych dzieci”¹. Stanowi ono pierwszy szczebel zorganizowanego systemu edukacji, gdzie tworzą się zręby osobowości dziecka i rozpoczyna się proces wrastania w życie społeczne.²

Przygotowanie jednostki do harmonijnego współżycia w ramach stosunków międzyludzkich polega na kształtowaniu w niej najbardziej globalnych postaw wobec potrzeb innych. Chodzi o to, aby postawy te „uruchamiały sfery motywacji, uczuć, myślenia i działania w odniesieniu do ludzkich potrzeb spotykanych u ludzi w toku kontaktów interpersonalnych”³.

Człowiek, a w szczególności dziecko, dla prawidłowego funkcjonowania i rozwoju wymaga przyjaznych, życzliwych postaw i uczuć ze strony otoczenia. Pozytywne doświadczenia interpersonalne (poznawanie i rozumienie innych, ich zachowań, utrzymywanie poprawnej łączności z ludźmi przez umiejętnie słuchanie tego, co mówi druga osoba, kulturalne komunikowanie jej swoich myśli, poprawny stosunek uczuciowy do ludzi) są podstawą, na której tworzą się i rozwijają umiejętności obcowania z ludźmi. Braki w tej sferze prowadzą do „niedostosowania się do społeczeństwa albo do powtarzających się niepowodzeń w relacjach interpersonalnych”⁴.

Zachęcanie przez nauczycielkę słowem i przykładem sprawia, że dzieci zaczynają zauważać różne sytuacje z życia przedszkola. Stają się bardziej otwarte na potrzeby innych. Wzajemna pomoc zaznacza się w różnego rodzaju pracach, jak sprzątanie sali czy układanie zabawek. Wymaga tego też wspólne korzystanie z różnych materiałów i narzędzi.

Warunkiem wyrabiania u dzieci właściwych postaw społecznych jest przyzwyczajanie ich do współdziałania w organizacji życia grupy, poczucia odpowiedzialności za wspólną

¹ J. Walczyna, *Kształtowanie postaw społeczno-moralnych dzieci w wieku przedszkolnym*, Warszawa 1978, s. 205.

² W. Szlufik, *Zadania przedszkola w zakresie kształtowania właściwych postaw społecznych u dzieci*. [w:] *Optymalizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego w przedszkolu i w klasach I – III*, pod red. W. Szlufika i U. Ordon, Częstochowa 1998, s. 12.

³ J. Reykowski, *Obraz własnej osoby jako mechanizm regulujący postępowanie*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1986, nr 3, s. 45 – 46.

⁴ D. Goleman, *Inteligencja emocjonalna*, przekład A. Jankowski, Poznań 1997, s. 183.

własność, czystość, ład i estetykę otoczenia. Stawianie dziecku różnych zadań, których wykonanie jest określone zasadą współzycia, prawem do bezpieczeństwa i wolności innych, uczy dziecko bycia odpowiedzialnym za siebie w kontekście innych ludzi.

Wyniki wychowania obejmujące sferę stosunków międzyludzkich zaowocują wtedy, gdy w przedszkolu, do którego uczęszcza dziecko będzie panowała odpowiednia atmosfera oparta na życzliwości i wzajemnym zrozumieniu.

Życzliwość uznawana jest przez etyków za jedną z naczelnych norm moralnych, przyczyniająca się do powszechnego szczęścia. Polega na pomaganiu innym ludziom w sytuacjach trudnych i konfliktowych oraz „pozytywnym ocenianiu ich walorów osobistych”⁵. Ta dziedzina pracy wychowawczej wymaga wieloetapowego, systematycznego oddziaływania na dziecko. Postawę życzliwości kształtuje się ucząc dzieci dzielenia się z innymi, na przykład atrakcyjnymi zabawkami, bawienia się w zgodzie, niesienia pomocy w razie potrzeby, podporządkowania swoich zachcianek potrzebom grupy. Nauczycielka swoją postawą uczy życzliwości wtedy, gdy jest obecna wśród dzieci całą swoją osobą, oddarza je uwagą, rozmawia z nimi i wyjaśnia.

Możliwości rozumienia pojęć społeczno-moralnych zależne są od doświadczeń dziecka, dlatego wzrastają wraz z wiekiem. Pojęcie „dobry kolega” czy „dobry człowiek” dziecko zaczyna odnosić do różnorodnych sytuacji: dobry kolega to taki chłopiec, który zawsze każdemu pomoże i jest życzliwy, nikogo nie bije, nikomu nie dokucza.

Przy kształtowaniu pojęć i postaw społecznych przydatne są pomoce dydaktyczne, obrazy graficzne, literatura, film, gdyż stanowią one pozytywne wzory postępowania, materiał do refleksji i oceny.

Bohaterowie literaccy są bliscy dzieciom, stanowią część ich świata, dlatego tak ważne są dla dziecka nauki wartości, wzory które przedstawiają. Dzięki temu, wykorzystując tych bohaterów, „pogłębiamy nasze oddziaływania wychowawcze”⁶. Kontakt z tekstem literackim poszerza możliwości poznania świata przez małego odbiorcę, wprowadza go w nowe środowisko, ukazuje nieznaną dotąd przedmioty, zdarzenia i sytuacje.⁷ Silne wrażenia, jakich doznają dzieci w kontakcie z utworem literackim wywierają istotny wpływ na kształtowanie ich postaw.

Ważną rolę w wychowaniu moralnym odgrywają baśnie, które przedstawiają problem dobra i zła. Poprzez identyfikację z bohaterami, dziecko przyjmuje normy, którymi kieruje się w swoim postępowaniu. W przeżyciach bohaterów rozpoznaje uczucia podobne do własnych, uczy się je nazywać, stwierdza, że są one właściwe także innym osobom. Rozterki moralne głównych postaci muszą być przez dziecko odczuwane, gdyż tylko wtedy „pozostawiają ślad w jego przeżyciach”⁸.

Pozwala to na poszerzenie społecznych doświadczeń dziecka i rozumienie motywów działania zgodnego z normami moralnymi. Baśń sprzyja rozwojowi zdolności oceny własnego postępowania, a także zdolności rozumienia własnych i cudzych działań, dziecko wychodzi poza własny egocentryzm i uczy się rozumienia przeżyć, odczuć innych ludzi, empatii.

⁵ Z. Skorny, *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1976, s. 29.

⁶ B. Tuszyńska, *Bohaterowie literaccy bliscy dzieciom*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1987, nr 2, s. 113.

⁷ E. Skoczyła-Krotka, *Możliwości wykorzystania „kącika książki” w kształtowaniu zainteresowań czytelniczych dzieci w wieku przedszkolnym*, [w:] *Wybrane problemy rozwoju i edukacji małego dziecka*, pod red. M. Królicy, Częstochowa 2001, s. 21.

⁸ A. Chojnacka-Czachór, *Wpływ baśni na rozwój moralny dziecka*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1991, nr 1, s. 27.

Film jest atrakcyjną pomocą wykorzystywaną w pracy przedszkola jako środek inspirowany do rozwoju społecznego i osobowościowego dziecka. Przy aktywnym i przemyślanym udziale nauczyciela, film może pobudzić rozwój intelektualny przedszkolaka, jego myślenie, spostrzegawczość, a także kształtować poczucie moralne i estetyczne.⁹

Bardzo istotną formą pracy z dziećmi jest wdrażanie ich do podejmowania dostępnych obowiązków na rzecz rodziny i wykonywania prostych czynności społecznie użytecznych w domu i przedszkolu. Wśród zadań wychowania społeczno-moralnego stawianych nauczycielom przedszkola wymienia się także udział w uroczystościach, takich jak: Dzień Matki, Dzień Ojca, Dzień Babci.¹⁰ Poprzez współorganizowanie i uczestniczenie dziecka w tych uroczystościach okolicznościowych uczy się ono szacunku należnego rodzicom oraz właściwej postawy wobec osób starszych.

Kształtowanie postawy dziecka jako członka zbiorowości przedszkolnej, dotyczy również kształtowania stosunku do młodszych kolegów, a także do dzieci wymagających specjalnej troski z odmiennym rozwojem psycho-somatycznym. Podczas włączania takich dzieci do grupy, szczególne znaczenie ma właściwa postawa nauczyciela wychowawcy, który winien być nie tylko wzorem właściwego stosunku do tych dzieci, ale także powinien umieć wytworzyć w grupie atmosferę szacunku, życzliwości i akceptacji, która jest „niezbędna do przystosowania społecznego jednostek różniących się od ogółu.”¹¹

Codziennie kontakty dzieci w przedszkolu umożliwiają konfrontację z kolegą młodszym i starszym, stwarzają szansę udzielania i przyjmowania pomocy, dostrzegania potrzebującego. Tym samym stanowią „bodziec do zwiększania aktywności społecznej”¹², przyczyniają się do kształtowania postawy gotowości działania na rzecz innych ludzi nie tylko aktualnie, lecz i w przyszłości. Tym sposobem wytwarza się u dzieci gotowość i umiejętność współdziałania, a przede wszystkim budzi poczucie więzi z najbliższym otoczeniem, tworząc podstawy przynależności do swego kraju i narodu.

W procesie kształtowania u dzieci obrazu ojczyzny ważną rolę odgrywa przybliżanie im znaczenia symboli narodowych. Postawa szacunku wobec nich zawsze była i jest „przejawem kultury i dojrzałości obywatelskiej społeczeństwa.”¹³ Ważnym elementem tejże postawy jest również właściwy stosunek do małej ojczyzny, to znaczy własnego terenu. Budzenie przywiązania do najbliższego miejsca zamieszkania jest ważnym zadaniem edukacji regionalnej, która powinna rozpoczynać się już w przedszkolu.¹⁴ To właśnie przedszkole, obok rodziny, powinno być środowiskiem edukacyjnym, które przekaże dziecku podstawowe wartości rodzinne, regionalne i narodowe, stanowiące bogactwo Polski.¹⁵

⁹ A. Siedlaczek, *Rola filmu w procesie dydaktyczno-wychowawczym w przedszkolu*, [w:] *Tradycja i współczesność w edukacji dzieci i dorosłych*, pod. red. E. Skoczylas-Krotli, S. Podobińskiego i W. Szlufika, Częstochowa 2001 – 2002, s. 528.

¹⁰ E. Siarkiewicz, *Ostatni bastion czyli jawne i ukryte wymiary pracy przedszkola*, Kraków 2000, s. 54.

¹¹ G. Sochaczewska, J. Kopczyńska-Sikorska, *Znaczenie prawidłowych postaw społecznych wobec dzieci z odmiennym rozwojem psycho-somatycznym*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1985, nr 6, s. 317.

¹² I. Dudzińska, *Wychowanie i nauczanie w przedszkolu*, Warszawa 1983, s. 191.

¹³ K. Żuchelkowska, *Poznajemy symbole narodowe*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2000, nr 3, s. 41.

¹⁴ E. Skoczylas-Krotla, *Edukacja regionalna w opiniach nauczycieli przedszkoli i nauczania zintegrowanego*, [w:] *Polska szkoła: edukacja a rozwój lokalny i regionalny*, red. D. Czakon, J. Kosmała, M.S. Szczepański, Częstochowa – Katowice 2001, s. 75.

¹⁵ E. Skoczylas-Krotla, *Przez folklor do wielokulturowej Europy*, [w:] *Edukacja wobec wielokulturowości*, pod red. M. Janukowicz i K. Rędzińskiego, Częstochowa 2001 – 2002, s. 169.

Dzieci przedszkolne wraz z wiekiem przejawiają „uczucia prospołeczne, a równolegle z tym rozwijają umiejętności okazywania tych uczuć zgodnie z uznanymi wzorami społecznymi”¹⁶. Wspólprzebywanie dzieci ze sobą uwrażliwia na drugiego człowieka, umożliwia zrozumienie powodów jego zachowań, stanowi bazę dla budowania zaufania. Dla poszczególnych ludzi sytuacje takie to również możliwości rozwoju i poczucia własnej wartości.

Właściwa samoocena zaczyna się kształtować już w pierwszych latach życia dziecka i rozwija się pod wpływem działania rodziców a także innych osób znaczących dla dziecka. Wysokie poczucie własnej wartości pociąga za sobą wysoką samoocenę, a to z kolei sprawia, że dziecko nie ulega destruktywnym i szkodliwym zachowaniom. Wspomagając rozwój własnego „ja”, organizuje się w przedszkolu różne sytuacje, które sprzyjają gromadzeniu doświadczeń dzieci jako budulca dla konstruowania własnego obrazu. „Warto pomóc dziecku w kształtowaniu własnego «ja». Łatwiej będzie mu rozumieć siebie, a potem innych. Lepiej będzie kontrolować swoje zachowania i rzadziej narazi się na karzące uwagi”¹⁷.

Potrzeba bycia kochanym, podziwianym i docenianym istnieje w dziecku już od najmłodszych lat, dlatego istotną sprawę stanowi chwalenie dziecka nawet za najmniejsze osiągnięcia, dostarczając w ten sposób motywacji do działania. „Najsilniejszym czynnikiem wysokiej samooceny”¹⁸ jest odpowiedni sposób nagradzania. Najpierw pokazuje się dziecku sens dodatkowego wysiłku, pomaga mu się w pracy przy wykonaniu określonego zadania, budzi wiarę we własne siły, możliwości, ożywia ambicję, potem przekazuje nagrodę po uzyskaniu określonego efektu.

Ważną rolę w procesie uspołeczniania dziecka odgrywają zabawy, które kształtują pożądane cechy osobowości, jak: wytrwałość, cierpliwość, umiejętność pokonywania trudności, inicjatywę i pomysłowość, a także uczucia społeczne — życzliwość, koleżeńskość, poczucie obowiązku. Wspólne zabawy i zajęcia są okazją do wprowadzania takich pojęć, jak: wspólna własność, szacunek dla ludzkiej pracy, gospodarność. Identyfikowanie się z postawami naśladowanymi w zabawie pomaga dziecku w „przezwyciężaniu egocentryzmu”¹⁹.

Ze względu na swoje wychowawcze wartości, zabawy zajmują wiele miejsca w życiu dziecka, gdyż w ich toku „przejawia ono swoje zainteresowania społeczne”²⁰. Zabawa jest jednocześnie wprowadzeniem w świat społeczny, w rządzące w nim prawa, w jego systemy wartości. Nieodzowny jest udział nauczyciela w kierowaniu zabawą. Poprzez bezpośredni udział, przyjmując na siebie różne role, może wpływać na zmiany treści lub przebieg tych zabaw.

Podobne zadania spełniają zabawy twórcze, które, jako „jedna z podstawowych form rozwoju dziecka”²¹, wykorzystywane są bardzo często w pracy przedszkola, przede wszystkim w procesie kształtowania twórczej postawy dziecka, która według R. Głoton.

¹⁶ M. Terlecka, *Poczucie powinności moralnej u dzieci w wieku przedszkolnym*, Warszawa 1975, s. 116.

¹⁷ E. Gruszczyk-Kolczyńska, *Jaki jestem? Poznaję samego siebie*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1998, nr 3, s. 197.

¹⁸ M. Podściańska, *Tajemnica sukcesu. Jak wychowywać wspaniałe dziecko*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2000, nr 8, s. 509.

¹⁹ W. Krawczyk, *O społecznym rozwoju sześciolatek*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1998, nr 6, s. 417.

²⁰ M. Smolnicka, *Zabawy tematyczne kształtują zachowania społeczne dzieci*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1981, nr 1, s. 44.

²¹ B. Stankiewicz, *Zabawy twórcze i widowiska lalkowe w wychowaniu przedszkolnym*, Warszawa 1979, s. 185.

C. Clero stanowi „rodzaj zdolności do tworzenia sił wewnętrznych i zewnętrznych, które kierują człowieka-dziecko ku inwencji i aktywności”²².

Zabawy w teatr czy inscenizacje stwarzają możliwości twórczych poszukiwań, wpływają na kształtowanie „postaw etycznych przyszłych odbiorców sztuki”²³. Proces tworzenia i przygotowywania przedstawień teatralnych kształtuje moralność i postawy społeczne dzieci. Jest metodą tworzenia i utrwalania więzi interpersonalnych, przyjaźni, koleżeństwa, współpracy podczas wspólnego działania. Właściwe wykorzystanie małych form scenicznych w procesie kształtowania postaw dzieci powinno więc stać się przedmiotem szczególnej uwagi nauczycieli i wychowawców.²⁴

Współczesna cywilizacja i kultura wymaga od człowieka myślenia i działania twórczego, dlatego nauczyciel przedszkola w swej pracy z dzieckiem, wykorzystując zjawisko kreatywności, niejednokrotnie wpływa na kształtowanie jego postawy twórczej.

Wobec zmian spowodowanych rozwojem cywilizacji, rozwojem nauki i techniki zmienia się rola i kształt edukacji w kreowaniu nowych związków pomiędzy człowiekiem a światem. Zmiana obrazu świata stwarza okazję do „nowego dialogu człowieka z przyrodą, do budowania pomiędzy nimi dynamicznych związków, które bazują na twórczości, spontaniczności, współuczestniczeniu”²⁵.

Nowa epoka wymaga od ludzi kierujących się innym systemem wartości „postrzegających odmiennie swoje miejsce w sieci życia na naszej planecie”²⁶. Niewątpliwie kształtowanie świadomości ekologicznej i czynnej postawy opiekuńczej wobec świata przyrody odbywa się już w wieku przedszkolnym dziecka. System wartości etyczno-ekologicznych respektowany jest przez nauczycielki przedszkola, które kształtują właściwe postawy dzieci wobec środowiska przyrodniczego.

Wybrane tematy ekologiczne realizowane są w czasie spacerów, wycieczek, kiedy dziecko ma bezpośredni kontakt z przyrodą. Wyprawy dzieci do lasu, parku czy na łąkę stwarzają możliwość poznania różnych gatunków drzew, krzewów, roślin, grzybów i zwierząt. Bezpośrednie zetknięcie się z otoczeniem przyrodniczym wywołuje u dziecka zdziwienie, nasuwa wiele pytań, umożliwia doświadczenia, wpływa też na sferę moralną.

Rozwój społeczno-moralny jest zagadnieniem bardzo istotnym w życiu każdej jednostki, dlatego tak ważne jest kształtowanie właściwych postaw dziecka.

Od tego, jak przebiegać będzie ten rozwój w dzieciństwie i młodości, zależy poziom dojrzałości człowieka dorosłego. Błędy i braki w wychowaniu powodują zaburzenia, stanowią barierę dla osiągnięcia dojrzałości emocjonalnej i społecznej.

Poprzez wypracowanie i stosowanie przez nauczycielki przedszkola odpowiednich metod i form pracy wychowawczo-dydaktycznej oraz pełny kontakt z dziećmi, przygotowuje się je do nawiązywania i utrzymywania konstruktywnych stosunków interpersonalnych zarówno w grupie, jak i poza nią, a także do twórczej i efektywnej współpracy z innymi ludźmi.

²² R. Gloton, C. Clero, *Twórcza aktywność dziecka*, przekład I. Wojnar, Warszawa 1976, s. 28.

²³ U. Wierzbicka, *Szkolny teatr małych form w moim doświadczeniu pedagogicznym*, Warszawa 1985, s. 40.

²⁴ U. Ordon, *Wykorzystanie małych form teatralnych w pracy dydaktyczno-wychowawczej z dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym*, [w:] *Nauczyciel — Szkoła — Język — Kultura*, pod red. U. Ordon i S. Podobińskiego, Częstochowa 2000, s. 142 – 143.

²⁵ B. Ślusarek, *O wyobraźni w edukacji przedszkolnej*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1996, nr 10, s. 580.

²⁶ P. Skubala, *Wychowanie ekologiczne w przedszkolu*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1995, nr 8, s. 458.